

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Katolická církev v podmínkách 1. světové války

Blanka Hrušková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Katolická církev v podmínkách 1. světové války

Blanka Hrušková

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Poděkování :

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí práce, Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za ochotu, trpělivost i cenné rady a připomínky při vedení mé bakalářské práce. Také bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za podporu během studia.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

OBSAH

1. ÚVOD.....	3-5
2. Historické souvislosti.....	5-6
3. Počátky křesťanské církve.....	7-8
3.1. Vznik papežství.....	9
3.2. Vývoj katolické církve v historickém kontextu.....	10-12
4. Předválečné období a Pius X.....	13-17
5. První světová válka.....	18
5.1. Příčiny první světové války.....	18
5.2. Průběh první světové války.....	19
5.3. Důsledky první světové války.....	20-21
5.4. Pontifikát Benedikta XV.....	22-25
6. Meziválečné období.....	26
6.1. Konkordáty katolické církve.....	27
6.2. Pius XI. a fašismus v Itálii.....	28-30
6.3. Nástup nacionálního socialismu k moci.....	31-32

6.4. Katolická církev a předválečné Německo.....	33-35
7. Druhá světová válka a Pius XII.....	36-38
8. Závěr.....	39-41
9. Seznam literatury.....	42
9.1. Knižní zdroje.....	42-44
9.2. Internetové zdroje.....	44
10. Resumé.....	45
11. Seznam příloh.....	46
12. Přílohy.....	47-52

1. ÚVOD

Křesťanství prošlo od doby svého vzniku v 1. století našeho letopočtu do současnosti velkou řadou událostí, která jeho vývoj různým způsobem ovlivňovala. Největší událostí v historii křesťanství je bezpochyby Velké schizma, jež se odehrálo v roce 1054. Při něm došlo k přerušení jednotné éry náboženství a k rozdělení církve na východní a západní větev. Za pokračovatelku původního poslání církve, které hlásal Ježíš Kristus, je považována západní, tedy katolická církev. Tato bakalářská práce se bude zabývat katolictvím v podmínkách významné historické události, jakou je první světová válka. Bude zmíněn postoj vládních účastníků konkrétní politické situace v souvislosti s komentářem ze strany Vatikánu.

První kapitola se zabývá historickými okolnostmi, které se týkaly první i druhé světové války a popisuje život a činnost papežů, kteří v té době drželi pontifikát.

Druhá kapitola mapuje dlouhé období vývoje křesťanského náboženství, a to od dob jeho vzniku i života Ježíše Krista. Následuje historie postupného vývoje papežství a církevních norem. V průběhu křesťanské víry je zaznamenán vzestup a poté kolísání světské moci katolické církve a jejího vlivu na politické události.

Ve třetí kapitole se uvádí napjaté období, které v Evropě panovalo před vypuknutím první světové války. Je přiblížen pontifikát Pia X., který tento papež držel v letech 1903-1914, i jeho snahy o reformy katolické církve, a prosazení připravovaného Kodexu kanonického práva, tedy právního základu církve. Nemaleá pozornost je věnována i cílevědomé aktivitě papeže na poli politiky.

Čtvrtá kapitola poskytuje přehled o první světové válce. Je zde zmapována situace, která bezprostředně před vypuknutím válečného konfliktu předcházela. Dále se v této práci rozvíjí téma vzniku první světové války s popisem touhy evropských mocností po získávání dalších území. Dále je uveden průběh války a politická situace válčících stran, která se týká problémů, jež tento válečný spor zapříčinily. V nemalé míře je zmíněna i situace, do které byly válčící země postaveny po ukončení válečného běsnění, a to jak na politické, tak i na materiální úrovni. I když v politické situaci válka žádné výsledky

nepřinesla, následovaly alespoň smlouvy o všeobecném vyrovnání ze stran zemí, které konflikt vyprovokovaly.

Závěr této části je věnován papeži Benediktu XV., který na apoštolském stolci vládl v letech 1914-1918. V době, kdy v Evropě řádila světová válka, byla katolická církev spíše v jejím stínu. Přesto se papež z pozice představitele katolické církve snažil o prosazení míru a zabránění válce, formou prosazení mírových bodů, které válčícím stranám předložil.

Kapitola pátá popisuje meziválečné období, kdy na Petrově stolici vládne v letech 1922-1939 papež Pius XI. Je přiblížen jeho pontifikát i činnost spojená s uzavíráním konkordátů. V tomto období události směřovaly k vypuknutí druhé světové války. Katolická církev řešila problémy s Itálií, které na základě Lateránských dohod vyvrcholily vytvořením samostatného církevního státu Vatikán. V této době církev čelila i tlaku nacionalistického socialismu, jenž se rodil převážně v Německu. Svůj nesouhlas s nastupujícím politickým režimem papež vyjadřoval prostřednictvím řady encyklik.

Poslední šestá kapitola se soustředí na nejhruznější období lidských dějin, ke druhé světové válce. Krátce před počátkem tohoto světového konfliktu byl na papežský stolec zvolen papež Pius XII., který se obzvláště snažil o zabránění války. Přestože byl papežem zvolen ve velmi krátkém termínu, díky svým diplomatickým zkušenostem se po svém zvolení urychleně pokusil o sjednání míru. Bohužel jeho mírové mise nebyly úspěšné, své úsilí o prosazení trvalého míru lidstvu sděloval prostřednictvím řady encyklik.

Hlavním cílem této bakalářské práce je poskytnout přehled o křesťanském náboženství nejen v celém jeho vývoji, ale i v průběhu první světové války a v meziválečném období, a to v historických souvislostech. Práce také mapuje postoj katolické církve k politické situaci v Evropě a podává přehledný a srozumitelný výklad o vývoji společnosti v souvislosti s křesťanskou vírou. Zřetel je kladen na představitele katolické církve a jejich jednotlivé názory, které se ke konkrétnímu období vztahují.

Tato práce rovněž bude obsahovat bližší pohled na historické události válčících zemí a vztahů mezi církví a představiteli válčících zemí.

Při psaní bakalářské práce bude využita metoda analýzy. Budou rozebírány jednotlivé názory, postoje a spisy, jejichž hlavním tématem je období první světové války. Další metodou, která bude při práci využita, je komparace, s jejíž pomocí se jednotlivé postoje katolického duchovenstva mohou porovnat s cílem dosáhnout tak rozdílnosti či podobnosti názorů a činů jednotlivých hlav církve a dalších církevních hodnostářů.

Téma je hojně zpracováno v odborných publikacích. Pro účely získávání informací z nich bude záviset na tvůrčím průběhu práce. Při získávání určitého vzhledu o pojednávané problematice bude při výběru literatury věnována pozornost publikacím, jejichž hlavními zdroji pro čerpání dat jsou témata, zabývající se historií křesťanství a představitelů církve v konkrétním období, tedy počátkem 19. století. V této oblasti přinášejí zajímavé informace knihy, které vyšly po otevření vatikánských archivů. Při tvorbě práce bude čerpáno z knih vydaných po roce 1980 a bude využito i kronik křesťanství a životopisných knih.

2. Historické souvislosti

I když se ze začátku zdálo, že 20. století proběhne v relativně klidném období, již v jeho polovině stálo lidstvo na ještě rozpálené půdě po uplynulých dvou hrůzostrašných světových válkách. Ačkoliv byla první světová válka, také označovaná jako velká nebo totální válka, probíhající v letech 1814-1918, největším světovým konfliktem, druhá světová válka tento post za několik let zastínila. V dějinách lidstva dosud nebyl zaznamenán tak rozsáhlý konflikt, který by otrásl téměř celým světem.

Záminkou k propuknutí prvního válečného tažení byl bezesporu atentát, spáchaný dne 28. června 1814 v Sarajevu na rakouského arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este. Tato událost zavedla Rakousko-Uhersku příčinu k vytvoření nesplnitelných podmínek. Srbsko na ně kladně reagovalo, přesto došlo k napadení jeho území rakousko-uherskou armádou. K Rakousku se připojilo Německo, které využilo silného spojení s cílem získat více území, a vyhlásilo válku Francii. Později tyto mocnosti spolu s Itálií

vytvořily takzvaný Trojspolek. Proti němu stála Trojdhoda, tvořená Francií, Ruskem a Velkou Británií.

První světová válka byla krutá a trvala nebývale dlouhou dobu. Nepřinesla ale žádné mimořádné výsledky. V důsledku válečné vřavy v zákopech přišlo o život více než devět milionů lidí a dalších téměř třináct milionů lidí bylo zraněno. Jako hlavní viník celého válečného konfliktu bylo označeno Německo. Na základě Versailleské mírové smlouvy bylo nakonec donuceno k nesmlouvavým ústupkům, a to vše proto, aby ve světě již nikdy k takové situaci nemohlo dojít. Faktem zůstává, že právě tvrdé podmínky zavdaly příčinu k dalšímu válečnému konfliktu.

Meziválečné období charakterizovala snaha Německa o prosazení nacionálního socialismu. Po vyhraných volbách v roce 1932 v Německu vládl Adolf Hitler se svojí Národně socialistickou německou dělnickou stranou. Rozpoutání druhé světové války předcházela touha této strany o nadvládu Německa nad všemi zeměmi a lidmi. Válečný konflikt měl katastrofický scénář. Zhoubný fašismus byl protkán masovým vražděním, a to nejen ve vyhlazovacích táborech se spoustou nevinných obětí, ale i propagací rasové nesnášenlivosti a antisemitismu. Zrůdná válka se udála v letech 1939-1945 a celkový počet obětí je více než padesát milionů.

V období, které je popsáno v této bakalářské práci, je zahrnut pontifikát čtyř papežů. Prvním z nich je Pius X., vlastním jménem Giuseppe Melchior Sarto, jehož vláda Svatému stolci zahrnuje období před první světovou válkou. Její přípravy a průběh již z Vatikánu sledoval Giacomo della Chiesa, jenž přijal jméno Benedikt XV. Po jeho smrti konkláve dosadilo na apoštolský stolec papeže Pia XI., vlastním jménem Achille Ambrosio Ratti, který držel pontifikát téměř celé meziválečné období, kdy se v Evropě dostávali k moci fašisté a zemřel těsně před druhým válečným konfliktem. Od roku 1939 byl hlavou církve Eugenio Pacelli, který přijal jméno Pius XII. Ani jeho pontifikát nebyl jednoduchý, neboť čelil světovým válečným událostem. Byl později kritizován za mlčení k holocaustu.

3. Počátky křesťanské církve

Křesťanství je ve svém počátku zjeveného náboženství spojeno s existencí historické osoby Ježíše Krista a jeho spásného učení. Kristův život se tak stává předpokladem a základem při popisu církevních dějin a založení církve. S Ježíšovým učením se lze setkat zprostředkovaně, a sice skrze svědectví v podání těch, kteří je předali. Ježíšovo kázání o Božím království, jeho život i mučednická smrt je obsažena v evangeliích v Novém zákoně, sepsaných apoštoly.

Zdrojem pro poznání církevního života v tomto období jsou převážně spisy Nového zákona, zvláště pak Skutky apoštolů a Pavlovy epištoly.¹ Ježíš Kristus pro křesťanství nezanechal nic psaného, proto jsou spisy apoštolů v rané církvi považovány za pravdivé a určené příslušníkům vlastního národa. Hlavním cílem bylo přivést všechny Izraelity k uznání Ježíše Krista za Mesiáše a tím k jejich záchraně, až nastane posledním soud.² Jediná cesta, jak docílit obnovení židovského království, vedla skrze Boží vládu, která bude nemilosrdně soudit všechny, kteří by jeho zákonu nedbali. Pravá víra Izraele vede k uctívání jediného Boha, a jeho království bude panovat navěky v odpuštění, dokonalém míru a bez utrpení, které lidstvo souží.

Po nanebevstoupení Ježíše Krista čekal jeho učedníky nelehký úkol. Jejich Mistr neprojevil svou vůli týkajících se norem a pokynů při zvěstování poselství o Božím království a hlásání spásy. Apoštolové měli pouze živoucí příkaz v pokračování jeho díla. „Tím, že apoštolská doba byla blízká zjevení, se vysvětluje, že od té doby křesťanství žije v přesvědčení a z přesvědčení, že jeho bytí je vázáno na uchování apoštolské tradice.“³ Přímé časové vymezení doby apoštolského zjevení se obvykle počítá od Ježíšova nanebevstoupení až do smrti posledního z Dvanácti apoštolů.

1. FRANZEN, August. *Malé dějiny církve*. Praha : Finidr, 2006. ISBN 80-7195-082-3, s.21

2. FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let křesťanství*. Praha : Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-268-3, s.15

3. FRANZEN, s.22

První apoštolové a jiní očití svědkové Ježíšovy smrti a zmrtvýchvstání působili pod Petrovým vedením v Jeruzalémě. Zde byla vytvořena prvotní řeč křesťanské víry a také právě zde byla uspořádána bohoslužba. „Ačkoliv se křesťanská obec podílela na židovském kultu a přísně zachovávala židovský zákon, takže se zprvu jevila jako židovská sekta, nutně se brzy se židovstvím rozešla, protože nové, typicky křesťanské rysy od počátku vedly k nepřekonatelnému protikladu mezi Ježíšovými stoupenci a synagogou.“⁴ Odlišnosti křesťanské víry, kterými jsou modlitby, křest či slavení eucharistie, vyvolávalo u židů odmítání a nedůvěru, které vedlo až k nepřátelství. Víra v Ježíše Krista u židů způsobila otevřený konflikt, jenž vedl k pronásledování křesťanů.

Nepokoje panovaly i mezi křesťany a římskou říší. Když v 1. století Římané obléhali a dobyli Jeruzalém, byli židé římskou říší nenáviděni, ale stejně tak i křesťané. Vlastností křesťanů byla jejich tajemnost. Základním kamenem křesťanské víry byla ochota pomáhat, mravnost, bohoslužby či absence světských radovánek. Tento odstup křesťanů vůči zbytku společnosti byl římskou říší chápán spíše konfliktně. Římané k činnosti křesťanů zaujali negativní postoj. „Tehdejší veřejný i soukromý život byl prostoupen náboženstvími, božstva vzývajícími zvyky, účast na nich musela připadat křesťanům jako povážlivý kompromis s bludným systémem nebo jako lež.“⁵

Nová situace pro křesťany nastala až ve 3. století. Díky misijní činnosti apoštolů bylo křesťanství rychle šířeno nejen v římské říši, ale pronikalo i dále do zemí kolem Středozemního moře.⁶ Po skončení první a druhé křesťanské generace přišla tzv. poapoštolská doba. Byl položen základ křesťanské tradice a víra přejatá od apoštolů se předávala dalším pokolením.

4. FRANZEN, s.24

5. FRÖHLICH, s.20

6. FRANZEN, s.29

3.1. Vznik papežství

Podle katolického učení to byl sám Ježíš Kristus, jenž ustavil papežství. Je to jediná evropská a světová instituce, která je spojena s postapoštolskou dobou až do současnosti. „Rozvoj papežství od skrovného Petrova úřadu až do dnešní podoby však probíhal jen pozvolna a vyznačoval se značnými vnějšími i vnitřními rozpory. Dodnes ho uznávají jen římskokatoličtí křesťané.“⁷ Papež má v katolické církvi velmi silnou pozici. Zastupuje svatého apoštola Petra a symbolizuje jednotu církve. Je nejvyšším církevním učitelem, kazatelem a zákonodárcem.

Křesťanství ve svém počátku neznalo církevní organizaci, kult ani úředníky, kněžskou instituci zastupovali proroci, apoštolové a hlasatelé, kteří měli schopnost kázat víru. Pokud měli dostatečný počet stoupců, bylo nutné řídit i záležitosti týkající se křesťanské obce spojené s jejím hospodařením. „Například při stolování obsluhovali jáhnové. S rozšiřováním křesťanské obce rostla spotřeba potravin. To vyžadovalo vyšší peněžní náklady a zřizování potravinových zásob.“⁸

V křesťanských obcích hráli biskupové významnou roli. Ve vznikající církevní organizaci patřili k nejstarším a nejzámožnějším členům, kteří spravovali církevní majetek a disponovali velkou mocí. Církevní hmotný i nehmotný majetek však nepatřil biskupovi jako soukromé osobě a nemohl tak být zahrnut do dědictví. Náležel představiteli boha, a tudíž správa majetku přecházela na nástupce biskupského stolce. „Jak se zvyšoval počet křesťanských obcí, rostlo také bohatství jednotlivých biskupských kostelů. V důsledku toho se církev stala mocným pozemkovým vlastníkem. Ze všech biskupství bylo nejbohatší římské.“⁹ Biskup pro věřící představoval roli pastýře, proti jeho osobě nesměl nikdo z křesťanů vystoupit.

7. GELMI, Josef. *Papežové*. Praha : Mladá Fronta, 1994. ISBN 80-204-0457-0

8. LOZINSKIJ, S.G. *Dějiny papežství*. Praha : Horizont, 1989. 40-010-89, s.7

9. Tamtéž, s.10

3.2. Vývoj katolické církve v historickém kontextu

Silnější pozici římscí biskupové získali ve 3. století. Křesťanství stále čelilo útokům a pronásledování ze strany vládců římské říše, kteří jako jediný objekt víry a úcty požadovali zbožštění císaře. „Když císař Konstantin (306-337) zaručil v únoru 313 Milánským ediktem stále ještě silně ohrožovaným křesťanům zrovnoprávnění s pohany, úplnou náboženskou svobodu a navrácení zkonfiskovaného jmění, začala pro církev zcela nová epocha. Mohla se od nynějška volně a svobodně rozvíjet uvnitř i navenek.“¹⁰ Svůj podíl na rozvinutí církve měla i úspěšná misijní činnost a realizace křesťanského mnišského života. Svou roli také sehrál fakt, že se mnozí otevírali nové víře, a sice z důvodu hodnověrnosti hlasatelů zvěsti o milosrdenství Boha.

Mezi 8. a 9. století podlehly křesťanskému pojetí Boha i východoevropské národy. Hlavní zásluhu na této skutečnosti měla především obětavá misionářská činnost. Na rozšíření křesťanského náboženství měla svůj podíl i politická situace mezi Východem a Západem. „Ze slovanské strany mohlo být přijetí křesťanství součástí spojenecké politiky orientované buď na franckou říši, nebo na Byzanc.“¹¹ Nelze opomenout také misijní činnost bratří Cyrila a Metoděje, jenž svou průkopnickou metodou, vlastním písmem hlaholice, povýšili slovanštinu na kulturní jazyk.

V 11. století procházelo křesťanství obdobím závislosti na císařském státu. Mezi představiteli církve a vládnoucí stranou došlo k pevnému spojení v boji o moc a vytvoření dokonalé symbiózy. Církev dostala podobu politické skutečnosti, stala se feudální institucí a podílela se na všeobecném útlaku a vykořisťování dělnické společnosti. Ve světském duchu se aktivně účastnila porobení rolnictva.¹²

10. GELMI, s.23

11. FRÖHLICH, s.68

12. LOZINSKIJ, s.75

„Císař a církev se však s vnitřní důsledností hnali vstříc konfliktu, vlastní úřad se zdál zvládnutelný pouze za předpokladu závislosti toho druhého. Po celé dějiny církve lze sledovat vzájemné pokusy o podmanění, je však obtížné rozlišit, zda se periody šťastného partnerství uskutečňovaly za rovnosti sil nebo při zřetelné převaze jedné strany.“¹³ Církví byla v následující době přiznávána vyšší autorita než světské moci, zůstalo však u myšlenky dvou oddělených sfér.

V tomto období se také papežství dostalo do problémů z Byzancí. Konflikt byl vyvolán obviněním Říma z překroucení nejpevnějších dogmat křesťanské víry. To vedlo ke znemožnění církevního spojení mezi Východem a Západem, jelikož si obě církve si činily nárok na označení všeobecná. Roku 1054 tak došlo k rozdělení církví. Západní církev přijala název katolická, a východní církev se začala nazývat řeckokatolickou, též pravoslavnou.

Ve 13. století byla sebevědomá církev na velkém vzestupu. Používáním panovnických a politických taktik budovala vlastní mocenskou strukturu. Papežství plnilo funkci univerzálního soudce a moc církve sílila. Vedení církve se oproti široké základny vzdalovalo svému vzoru biskupských pastýřů a chudého Krista.¹⁴ Následně došlo k obratu k bibli a obnovu žití podle evangelií, řada stoupenců křesťanské víry tak volili cestu chudoby.

Požadavky vznesené na církev, aby se zřekla majetku, církevních statků i práva vládnout, rázem ohrožily celý společenský systém. „Stejně pestrá jako hnutí chudých byla ve své podobě i ve své motivaci reakce vedení církve. V ní se spojovala náboženská péče a pronikavá diagnóza zkreslování víry s obranou moci a individuálních zájmů.“¹⁵ Jediným ale také nejúčinnějším opatřením napadené církve byl útisk a pronásledování osob, které plnily odkaz Ježíše Krista. Tito lidé byli prohlášeni za nepřátele víry a na základě žalob a procesů usvědčeni z kacířství. Ztráceli veškerý majetek a byli odsouzeni k trestu smrti mučením či k veřejnému upálení.

13. FRÖHLICH, s.82

14. Tamtéž, s.98

15. Tamtéž, s.101

V následujících letech neustále probíhala snaha o novou reformu církve, zvláště díky neústupným iniciátorům Martina Luthera nebo Jana Kalvína. Změny, které se neustále táhly dějinami, války, nespokojenost utlačeného lidu či objevení Ameriky církev oslabovaly. Zejména období renesance a s ní nové myšlenky, které podkopaly základy náboženské světové víry a zvedly vlnu nadšení vůči papežské politice. Vážnost papežství ve veřejném životě národů byla od poloviny 17.století pozvolna narušena. Zvláště v absolutistických státech univerzálně církevní jurisdikční nároky ztrácely prostor.¹⁶ V duchu osvícenství byla církev donucena k uskutečnění reforem v oblasti církevní organizace, vzdělání, kazatelství či liturgie.

Další ranou pro církev byla revoluční bouře ve Francii, i když na ni původně nebyla namířená. Nepokoje vyvolala snaha společnosti o prosazení občanských a lidských práv, ale též finanční krize. S návrhem na vyvlastnění církevního majetku ve prospěch státu církev nesouhlasila. „Tím započal boj mezi církví a revolucí. Národní shromáždění, v němž zasedalo i třicet biskupů, ho neplánovalo, ale byl do jisté míry nevyhnutelný, jestliže reformy chtěli přetvořit společnost, která nebyla nijak revoluční, ale hledala jen ulehčení toho, co jí stěžovalo život, tíhy dávek, hladu, chudoby, nespravedlnosti stavovské společnosti.“¹⁷ Církev byla pod tlakem státních reforem a nové ústavy donucena k sekularizaci a citelně zchudla.

Ke konci 19. století došlo k omezení vlivu katolické církve, která tak ztratila politickou a hospodářskou moc. Dohled nad církevními a veřejnými institucemi převzal stát. „Čím méně používala církev rukou státu, tím více byla odkázána a službu svých věřících. Ty nebylo třeba popohánět ani se nedali prosit. Intuitivně pochopená situace probouzela ochotu sdružovat se v kongregacích, spolcích a bratrstvech, ne proti kněžské církvi, nýbrž v souladu s pastýři, kteří často, třebas ne vždy, přebírali iniciativu a vedoucí funkce.“¹⁸ Církev se s novými zákony smířila a podřídila se vůli státu.

16. FRANZEN, s.256

17. FRÖHLICH, s.183

18. Tamtéž, s.199

4. Předválečné období a Pius X.

V období před vypuknutím první světové války jako představitel katolické církve působil kardinál Giuseppe Melchior Sarto, který po zvolení přijal jméno Pius X (viz příloha č.1). Apoštolskému paláci vládl v letech 1903 – 1914. Již s jeho nástupem na papežský trůn byl Vatikán podroben velkým změnám, které nový papež vyvolal. Na rozdíl od svého předchůdce Lva XIII., který se vyznačoval ceremoniály spojené s aristokratiem, se Pius X. při audiencích choval spíše demokraticky a neuplatňoval intelektuální převahu. Na této skutečnosti svou roli sehrál i fakt, že papež pocházel z velmi prostých poměrů.

Přestože byl Pius X. hluboce zbožným člověkem, který vynikal dobrosrdečností a laskavostí, neplatilo to v otázkách týkajících se náboženských záležitostí a problémů. Velmi přísně dbal na církevní práva. K jejich dodržování se mírnost Pia X. měnila v neúprosnou přísnost.¹⁹ Papež se v prvních letech své vlády soustředil na uspořádání církevních práv a záležitostí. Jeho cílem se stal přerod katolické církve a také reformní činnost, která je odlišena od stávající podoby a navazuje na 1. vatikánský koncil. Neúprosné radikální zásahy vedené k celkové obnově církve papeže řadí mezi jednoho z největších církevních reformátorů v dějinách.

„Dalším důležitým opatřením Pia X. byla reforma kurie, této církevní vlády neuvěřitelně zbytnělé po likvidaci papežského státu, protože bylo nutno nějak začlenit preláty, kteří měli dříve světské hodnosti.“²⁰ Papež encyklikou *Sapiente concilio* (Podle zralého úsudku) snížil počet kongregací z 37 na 19, a služebníky kurie rozdělil na kategorie. Pro čistotu církve na ně s neúprosnou přísností kladl velké nároky. Papež se také snažil vyjít vstříc přání buržoazie, a tak podstatně snížil počet církevních svátků.²¹

19. GELMI, s.253

20. GRIGULEVIČ, Iosip Romualdovič. *Papežství 20. Století*. Praha : Svoboda, 1981. ISBN 25-119-81, s.97

21. LOZINSKIJ, s.290

Ostatní svátky přeložil na neděli. Pius X. měl také v úmyslu vydat Kodex kanonického práva, který za svého života připravoval, a jehož obsah se týkal činnosti církve. Upřesňoval v něm právní základ a povinnosti nejen laiků, ale i duchovenstva. Tento Kodex obsahoval 2414 kánonů a schválen byl až v roce 1917 papežem Benediktem XV. Dodnes zůstal v platnosti.

Přestože Pius X. nebyl přívržencem politického světa, byl nucen do politických a diplomatických dějů zasahovat. Od jeho povinností se očekávalo, že zaujme postoj k vytvoření určitého stanoviska ke konkrétnímu problému týkající se církve tak, aby byl schopen vypracovat politické vyjádření z pozice představitele křesťanské víry. Pius X. se v případě ohrožení přikláněl a stranu buržoazie a církev byla tedy ochotna bránit její zájmy.²²

Papež se v mnohých církevně politických vztazích v mnohém odlišoval od svého předchůdce Lva XIII. Jeho cílevědomé kroky a aktivita vedená ve snaze adaptovat církev na podmínky ve světě politiky mělo za následek zhoršení stavu církve k zemím, zejména k Francii. Vztahy mezi Vatikánem a Francií se od doby francouzské revoluce vyvíjel velmi dramaticky. Papežský stolec se nesouhlasně vyjadřoval k odluce církve od státu. „V červnu 1904 došlo k přerušení diplomatických vztahů mezi Francií a Vatikánem a rok nato vydala francouzská vláda slavné dekrety o odluce, na něž Pius X. reagoval encyklikou *Vehementer nos* z února 1906 a ostře je odsoudil.“²³

Zákon o odluce se stal platným 1.1.1906, a následkem toho došlo k celkovému materiálnímu poškození francouzské katolické církve.²⁴ Tato újma byla zčásti kompenzována nabytou svobodou, kterou církev získala odstraněním státní kontroly.

22. LOZINSKIJ, s.290

23. GELMI, s. 254

24. MALÝ, Radovan. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o, 2001. ISBN 80-7266-083-7, s.248

Správu církevního majetku převzal stát. Z důvodu celkového zchudnutí katolické církve ve Francii mělo za následek její vytlačení z veřejného života a ztrátu kontaktů s republikánsky založenými představiteli francouzského národa. „Papež vyzval francouzské katolíky a duchovenstvo, aby se nepodřizovali úřadům. Vatikán urychleně připojil Janu z Arku, která byla upálena roku 1431 podle rozhodnutí inkvizičního tribunálu, mezi blahoslavené.“²⁵ Na základě této okolnosti se Pius X. snažil přimět francouzské klerikály v boji proti vládě, a aktivní spoluprací Vatikánu s monarchisty se snažil o přípravu spiknutí proti ní. Papež věřil, že přiměje francouzskou vládu, aby se zřekla protiklerikálního kursu, francouzská buržoazie však nechtěla z dobytých pozic ustoupit.²⁶ Tento konflikt Pius X. vnímal velmi negativně, a ještě více tak posílil jeho protifrancouzské zaměření.

Napětí spojené s odkřesťanštěním Francie vyvolalo silnou reakci i v jiných zemích. K přerušení diplomatických styků se Svatým stolcem a vypovězení konkordátů postupně provedlo Španělsko, o rok později po otevřeném sporu i Portugalsko. Konfliktní situace ve vztazích nastala také v Rusku, Německu a v USA.

Pius X. se netajil svou přízní vůči Německu a Rakousku, protože doufal, že jejich vítězství v příští válce obnoví bývalý vliv katolické církve do Francie. Ovšem ne všichni katolíci Francie podporovali papežův boj proti francouzské vládě. Zvláště pak organizace Sillon, v jejímž čele stál ideolog Marc Sangnier. „Sillonisté požadovali uznání republikánského režimu a spolupráce s ním. Pokud jde o sociální program, snažili se udržovat pracující pod svým vlivem, a proto odsuzovali kapitalismus a sympatizovali s bojem dělníků za zvýšení jejich životní úrovně. Sangnier a jeho stoupenci uznávali autoritu církve v otázkách víry, ale popírali právo na církevní kontrolu ve světských záležitostech.“²⁷

25. LOZINSKIJ, s.291

26. Tamtéž

27. GRIGULEVIČ, s.108

Pius X. na sillogisty reagoval korespondencí s francouzskými kardinály, ve kterých tuto organizaci ostře kritizuje z hereze modernismu a odlišného církevního sociálního učení, či z jejich spolupráce se stoupenci jiných náboženství. Papež usiloval o rozpuštění Sillonu. Ten byl na základě papežových požadavků donucen se podřídit, a tak došlo ke zrušení této organizace.

Pius X. věnoval poměrně velkou část své energie a sil na nemilosrdný boj se stoupenci modernistické hereze. „Celkově vzato se modernisté snažili o obnovu katolicismu, o jeho osvobození od středověkých pověr, aby byl jemnější a tím také přitažlivější na jedné straně pro inteligenci, na druhé straně pro pracující, kteří bojují za svoje práva. Modernisté zpochybnili některé teze katolické dogmatiky, a požadovali vědecký přístup při ohodnocování církevních pramenů, zvláště bible.“²⁸

Katoličtí modernisté se snažili o smíření katolické víry s moderním myšlením a vědou. Jejich snahu o skeptické přezkoumání a hodnocení tradiční katolické doktríny papež ostře odsoudil a podrobil kruté kritice. Označil ji za nejnebezpečnější kacířské učení, kterému kdy církev byla nucena čelit. „Vatikán velmi nelibě nesl, ž modernisté kritizovali biblické texty, poukazovali na církevní dogmata a popírali víru v zázraky a zázračné působení církevních relikvií.“²⁹

Pius X. byl přesvědčen, že modernismus představuje velký, komplexní a výborně organizovaný systém heretického učení, který církvi škodí hrozbou jejího rozkladu zevnitř.³⁰ Tento systém papež odsoudil v encyklice z roku 1907 *Pascendi Dominici gregis* a v dekretu *Lamentabili*. „Postup tohoto papeže byl velmi principiální a energický, z teologických fakult a seminářů museli odejít všichni hlasatelé modernismu, novokněží před vysvěcením museli povinně skládat tzv. antimodernistickou přísahu,

28. LOZINSKIJ, s.291

29. GRIGULEVIČ, s.110

30. LOZINSKIJ, s.292

hlásání modernistických bludů z kazatelen mělo být stíháno suspenzemi, v horším případě exkomunikacemi.³¹ Tato štvance na modernisty byla vyvolána extrémním strachem Vatikánu před pokrokem vědy, jež byla chápána jako nepřítel náboženství, ale také růstem myšlenky socialistické společnosti. Útok a pronásledování modernistů lze přirovnat ke středověkému honu na čarodějnice. Přestože Pius X. vedl velmi neadekvátní metody boje proti modernismu, řadí se mezi největší reformní papeže.³²

Je zřejmé, že úloha papeže v systému katolické církve je obrovská. V důsledku autority božího vyslance na zemi, tedy hlavy církve, uvěřil Pius X. o svém poslání spasitele katolicismu, a snažil se tak všemi prostředky odstranit jakékoliv nebezpečí, které by ohrozilo existenci církve. Z jeho veřejných výroků a spisů je patrné, že Pius X. nepochyboval o tom, že jeho počínání je správné.

Pius X. byl pro své radikální jednání stoupenci modernismu napadán a osočován. Přisuzovali mu roli diktátora a duchovního teroristy. „Zárok tohoto papeže byl opravdu dílem Prozřetelnosti. Pius X. rozhodně nezamýšlel omezit v čemkoliv a kdekoliv náboženskou svobodu nekatolíků, chtěl jenom, aby katolická pravda, jejímž strážcem a ochráncem se stal, byla předána následujícím generacím neporušená a nerozmělněná.“³³

Politická situace v Evropě se vyhrotila a svět stál na prahu první světové války. Pius X. se netajil svými sympatiemi k Rakousko-Uhersku. Doufal, že v nadcházející válce zvítězí. V jeho očích bylo Rakousko vzorným katolickým státem a v jeho budoucnosti spatřoval nejspolehlivější odkaz křesťanského náboženství. Přesto si rozpoutání války a prolévání krve nepřál ani on, ani církve. Pius X. zemřel po krátké nemoci na počátku této bezpochyby gigantické války, a to dne 20. srpna 1914.³⁴

31. MALÝ, s.249

32. HALAS, František, X. *Fenomén Vatikán*. Brno : CDK. 2004. ISBN 80-7325-034-9, s.303

33. MALÝ, s.250

34. GRIGULEVIČ, s.121

5. První světová válka

Bezprostředním impulzem k vypuknutí první světové války byl atentát na rakouského arcivévodu Františka Ferdinanda (viz příloha č.2) a jeho choť Žofii Chotkovou. K útoku na následníka habsburského trůnu došlo v bosenském hlavním městě Sarajevo dne 28. června 1914. „První světová válka vzešla z celého systému rozporů mezi mocenskými bloky. Šlo o válku dobovačnou, která měla buď zásadně změnit nebo potvrdit dosavadní rozložení sil, udržet či získat kolonie a trhy.“³⁵ Světovou krizi vyprovokovala snaha zemí toužící po změně a uspořádání vztahů v rozdělení světa.

5.1. Příčiny první světové války

Konflikt byl nevyhnutelný ještě před atentátem. „Roku 1882 vytvořily Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie Trojspolek, v jehož rámci měli být signatáři bránění silami ostatních, jestliže by byli napadeni. Tato dohoda byla pravidelně obnovována až do roku 1914. Na druhé straně uzavřely Rusko a Francie roku 1892 smlouvu na obranu proti jakékoliv agresi Trojspolku.“³⁶ Na hlubokých rozporech čtyř zemí, Německa, Francie, Ruska a Velké Británie se však nejvíce podílela konfrontační a rozpínavá politika Německa. Soupeření zemí bylo motivované především touhou po ekonomické expanzi z důvodu získávání nových území.³⁷

Krveprolití v Sarajevu pobouřilo celý svět. Přestože byly evropské země prostřednictvím tisku informovány o krizi na Balkánu, události v Sarajevu a vojenské i námořní ambice Německa se tak ve světě dostali do širšího povědomí. V roce 1914 již Německo vlastnilo velmi vyspělou armádu, za jejíž pomoci by mohlo dosáhnout rozšíření říše.³⁸ Svou roli v evropském konfliktu sehrál i fakt, že Německo nebylo příznivě nakloněno Francii a Rusku.

35. KOLEKTIV AUTORŮ. *Dějiny země koruny české II*. Praha : Paseka. 2003. ISBN 80-7185-606-1, s.139

36. WINTER, J.M. *První světová válka*. Praha : Mladá Fronta. 1995. ISBN 80-204-0520-8, s.10

37. WESTWELL, Ian. *První světová válka den po dni*. Praha : Columbus. 2006. ISBN 80-7249-194-6, s.6

38. WARNER, Philip. *První světová válka*. Ostrava : Oldag. 1997. ISBN 80-85954-28-1, s.12

5.2. Průběh první světové války

První světová válka začala dne 28. července 1914 vyhlášením války Rakousko-Uherska proti Srbsku. Výstřely sarajevského atentátu ukončily život Františka Ferdinanda, ale také Rakousku-Uhersku vytvořily dostatečné podmínky pro realizaci expanze na Balkán. „Atentátník Gavrilo Princip udržoval spojení s tajnou srbskou teroristickou organizací Černá ruka, jejíž vůdci měli zázemí v srbské armádě. Tato skupinka se obávala, že rozšíření vlivu Rakouska-Uherska na Balkáně by oslabilo její vlastní mocenské aspirace.“³⁹ Rakousko-Uhersko vzneslo vůči Srbsku ultimátum s tvrdými požadavky. Přestože Srbsko přistoupilo na podmínky, Rakousko považovalo odpověď za nepřijatelnou a přerušilo se Srbskem diplomatické styky. Takové jednání vyvolalo obavy, že Rakousko-Uhersko nehledá žádnou formu dohody či zadostiučinění, ale válku.

Německo využilo vzniklé situace a přiklonilo se na stranu Rakouska-Uherska. Stalo se tak jeho spojencem. Později se k nim přidalo Bulharsko. Na stranu Srbska se přidala Francie, Rusko, Velká Británie a Itálie.

Po všeobecné mobilizaci zúčastněných stran zahájilo Rakousko útok na Srbsko. „Evropská veřejnost si vůbec nepřipouštěla, co pro ni válka bude znamenat. Domáhali se jí jak dělníci, kteří až dosud vždycky zastávali protiválečný postoj, tak živnostníci a příslušníci inteligence, přestože si všichni uvědomovali, že jejich synové budou muset okamžitě na frontu.“⁴⁰ Válečná vřava probíhala na čtyřech válčích. Rakousko-uherská armáda bojovala společně s Němci na východní a balkánské frontě, Itálie byla nasazena v jižní, nejdůležitější boje však probíhaly na západní frontě ve Francii. První světová válka se vyznačovala zákopy a ostnatými dráty. Tím se lišila od předchozích bojů i následných střetnutí.⁴¹

39. KOLEKTIV AUTORŮ. *Dějiny země koruny české II*. Praha : Paseka. 2003 ISBN 80-7185-606-1, s.139

40. GILBERT, Martin. *Dějiny dvacátého století*. Praha : LNL, s.r.o. 2005. ISBN 80-7106-401-7, s.222

41. KOLEKTIV AUTORŮ. *Dějiny země koruny české II*. Praha : Paseka. 2003. ISBN 80-7185-606-1, s.140

5.3. Důsledky první světové války

„Válka skončila podepsáním kapitulace Německa 11. listopadu 1918. Na straně Dohody padlo 5,5 milionu vojáků, zraněno bylo takřka 13 milionů a pohřešovalo se přes 4 miliony lidí. Centrální mocnosti ztratily 4,4 miliony osob, zraněných měly 8,4 milionu a pohřešovaných 3,6 milionu. Válka způsobila strádání stovkám milionů lidí, podle odhadů zavinila smrt 13 milionů civilistů.“⁴² Největší ztráty na životech zaznamenalo Německo a Rusko. Závratné výše dosahoval také počet mrtvých mezi civilním obyvatelstvem.

Světový konflikt hluboce otřásl dosud poklidnými duchovními a kulturními hodnotami celých generací. Konec první světové války znamenal nejen porážku pro Německo, ale hlavně dal vzniku novým územím uspořádáním jednotlivých států a celkově ovlivnil poválečné myšlení.⁴³

První světová válka trvala dlouhé čtyři roky a měla velký vliv na změnu vývoje veškerých sociálních a národnostních problémů. „Duchovním základem nového řádu, který měl zajistit, aby se neopakovaly válečné hrůzy, se stal ideál demokracie a humanity chápaný jako protiklad autoritativního monarchismu, který svět dovedl k nehumánní válce. Vítězné státy Dohody – USA, Británie a Francie – představovaly svým politickým systémem parlamentní demokracie sice nedokonalé, přesto však jediné praktické uskutečnění těchto ideálů.“⁴⁴

S koncem války přišel i konec habsburské říše. Její zdánlivě neotřesitelná státní moc se rozpadala. Koncipovaly se první zákony československého státu. „Ve skutečnosti začínalo již to, co označujeme za převrat. Propásnout tento okamžik ke zformování státní moci nové, ať měla mít ke staré již jakýkoli vztah, nebylo jen nemoudré, mohlo jít

42. PACNER, Karel. *Osudové okamžiky XX. století*. Praha : Plus. 2011. ISBN 978-80-259-0068-0, s.96

43. GILBERT, s.362

44. KOLEKTIV AUTORŮ. *Dějiny zemí koruny české II*. Praha : Paseka. 2003. ISBN 80-7185-606-1, s.148

také o hazard s osudy milionů lidí.⁴⁵ Byla tak otevřena cesta ke vzniku první samostatné československé republiky v historii a následně k vybudování komplexní sociální a hospodářské základny. Nový stát byl vytvořen českou národní revolucí dne 28. října 1918 v Praze.

Výsledky první světové války nepřinesly jen politické změny, ale i sociální a ekonomické. Vlivem světové války, její krutosti, jež byla příčinou útrap milionů lidí, došlo k přetvoření staré společnosti v nový politický řád. Kapitalismus byl odsouzen k zániku a lidstvo stálo na prahu socialistické epochy. „Buržoazní společnost neodvratně vstoupila do krize, která se změnila kolosálním nástupem dělnické třídy do čela lidského pokroku a vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce v Rusku v krizi existenční.“⁴⁶

Poválečná Evropa se potýkala nejen s morálními, ale i materiálními hodnotami. Hospodářské důsledky války také nepříznivě ovlivnili finanční situaci či zahraniční obchod a Evropa tak byla postižena ekonomickou krizí. Světová válka pro evropské státy znamenala konec dominantního postavení, a to v oborech veškeré lidské činnosti. Na dlouhou dobu zmrazila hospodářský růst i průmyslovou výrobu. Měla za následek plýtvání přírodním bohatstvím a zcela vyčerpala prostředky národního hospodářství.⁴⁷ Po vyčíslení válečných škod byla Německu a jeho spojencům přičtena odpovědnost za způsobenou válku. Na základě Versailleské mírové smlouvy bylo Německo donuceno k uznání viny a nutnosti finančního vyrovnání za materiální škody a hospodářských nákladů za válečné výdaje. Západní demokracie ustanovily mírový systém, ten se však stal mnohem loupeživější než mír brestlitevský, diktovaný císařským Německem.⁴⁸ Extrémně vysoké reparace, okleštěné území či limitovaná německá armáda dostačující jen na obranu, bylo pro Němce ponižujícím jednáním a bezpochyby vedlo k problémům, které posloužily jako živná půda k dalšímu válečnému konfliktu.

45. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha : Libri. 2000. ISBN 80-7277-027-6, s.33

46. JINDRA, Zdeněk. *První světová válka*. Praha : Horizont. 1984. 14-557-84, s.339

47. HONZÍKOVÍ, Hana, Miroslav. *1914/1918 Léta zkázy a naděje*. Praha : Panorama. 1984. 11-070-84, s.307

48. JINDRA, s. 347

5.4. Pontifikát Benedikta XV.

Po smrti Pia X. probíhala volba nového papeže ve stínu první světové války. Hlavní pozorností celé světové veřejnosti se stala válka, její průběh a dohady o budoucnosti. Záležitosti týkající se Vatikánu spojené s volbou nového papeže ustoupily do pozadí. Přestože v Evropě řádila válka, kardinálové se rozhodli, že nebudou volby protahovat a nového papeže zvolí co nejrychleji.⁴⁹ Nového papeže na apoštolský stolec zvolilo konkláve dne 3. září 1914. Stal se jím markýz Giacomo della Chiesa, který přijal jméno Benedikt XV. (viz příloha č.3) A tak byl zvolen papež, který měl oproti Piovi X. diplomatické zkušenosti, neboť předtím dlouho působil v diplomatických službách papežské kurie.⁵⁰ Pontifikát Benedikta XV. trval poměrně krátce, a to v letech 1914 – 1918.

Benedikt XV. se narodil roku 1854 v Janově do šlechtické rodiny. Na janovské univerzitě vystudoval práva, poté se rozhodl pro církevní kariéru. Kněžské hodnosti budoucí papež dosáhl po vystudování na Gregoriánské univerzitě, kde byla nejvyšší duchovní škola katolické církve.⁵¹ Na Akademii kněží-šlechticů, jež se specializovala na diplomacii papežů, získal bohaté zkušenosti v oblasti politiky.

Papež vzal roli nového představitele církve více než zodpovědně, Přesto se nacházel se ve velmi složité pozici. Ve Vatikánu panoval názor, že ve válce zvítězí střeoevropské mocnosti, a proto se předpokládalo, že Benedikt XV. povede politiku, jež by byla pro spojence příznivá. „Obstát v bouřlivých zvratech první světové války mohl pouze politický papež Benediktova formátu. Ve válce, která co do krutosti a utrpení mnohonásobně překonala všechny předchozí konflikty, zachovával přísnou neutralitu.“⁵²

49. GRIGULEVIČ, s.123

50. MALÝ, s.251

51. GRIGULEVIČ, s.126

52. GELMI, s.261

Svůj nesouhlas s válečným řešením konfliktu soupeřících stran papež vyjádřil ve své vstupní encyklice *Ad beatissimi Apostolorum*, ve které zdůraznil využití lepších prostředků k obnově porušeného práva. Svému osobnímu stanovisku týkající se otázky viny za propuknutí konfliktu se však vyhnul. Příčiny války spatřoval v nedostatku lásky, nerespektování autorit nebo v touze po majetku.

Papežovou první snahou bylo zabránit válce diplomatickou cestou. „Po vstupu Itálie do války se pozice Vatikánu zhoršila, protože většina italského duchovenstva podporovala rozhodnutí státu.⁵³ V této situaci byl Benedikt XV. přemlouván německými agenty k dočasnému opuštění Vatikánu, což papež odmítl. Zavázal se však, že italské vládě nebude činit žádné potíže.

Benedikt XV. vytrvale hledal další cesty vedoucí k míru. Žádal představitele velmocí o ukončení bojů, avšak setkal se s odmítavým postojem. „Když Německo veřejně oznámilo 12. prosince 1916 svoji ochotu k mírovým rozhovorům, dala Anglie Vatikánu na vědomí, že papežova podpora této mírové ofenzivy je nežádoucí, neboť pozice ústředních mocností je příliš výhodná. Následně se kurie pokusila o zprostředkování dohody mezi válčícími mocnostmi.“⁵⁴ Papež vypracoval mírovou nótu, která obsahovala sedm bodů k ukončení války, a dne 1. srpna 1917 ji předal válčícím mocnostem.

Mírová výzva sestavená Benediktem XV. obsahovala tyto body:

1. Vyklizení všech okupovaných území
2. Rezignace na uplatnění válečných škod
3. Přezkoumání všech územních nároků
4. Upřednostnění práva před silou zbraní
5. Vzájemné snížení válečné výzbroje
6. Projednání územních požadavků v duchu usmíření
7. Existence nezávislosti, svobody a práva nad širým mořem

53. GRIGULEVIČ, s.132

54. FRÖHLICH, s. 208

Po předložení mírového plánu se Francie, Rusko a Itálie k návrhu nevyjádřily. Anglie sice odpověděla pozitivně, kladla si však podmínky řešení záruky stran budoucnosti Belgie. Německo na pokus o smír reagovalo neochotně. Mocenské strany nakonec návrh na papežský mírový program přijaly chladně a zamítly jej. „Přesně vzato neměly naději na úspěch, protože válčící státy sice chtěly mír, ale s podmínkami, které se opačné straně zdály nepřijatelné. Přispěla k tomu i zvláštní přání vojenského velení. Pokračování ve válce slibovalo šance na lepší výchozí pozice pro jednání, a to i za cenu oběti života statisíců.“⁵⁵

Nejvyšší velení armády bylo nakonec to, co přimělo umlknout zbraně. „V polovině srpna 1918 prohlásili Hindenburg a Ludendorff, že již není možné zvítězit a na konci září vyzvali vládu, aby neodkladně zajistila klid zbraní.“⁵⁶ Přestože se křesťanská církev poprvé v historii ocitla v roli napomáhání znesvářeným státům i jako obhájce lidství a všech věřících, po ukončení první světové války nepatřila ani k vítězům, ani k poraženým. Nutno zmínit, že mírové body sestavené Benediktem XV. později posloužily americkému prezidentu Spojených států amerických Woodrowi Wilsonovi při přednesení návrhu na spravedlivé poválečné uspořádání světa.

Dalšími vlivy na vývoj katolické církve byly bezesporu politické události v poválečném Rusku, a sice Velká říjnová socialistická revoluce. Vatikán vycítil příležitost pro rozšíření katolictví i na území ruského impéria. „Již od prvních dnů po vítězství Říjnové revoluce se Vatikán aktivně zúčastňoval vytváření mýtu, podle kterého byl sovětský stát představován jako pronásledovatel náboženství a kněží.“⁵⁷ Vatikán se obrátil na lidového komisaře zahraničí sovětské republiky Čičerina s protestem, že v Rusku dochází k pronásledování církevních stoupenců. Dostalo se mu odpovědi, že v sovětském státě k žádnému pronásledování ani stíhání věřících nedochází.

55. FRÖHLICH, s.209

56. Tamtéž

57. GRIGULEVIČ, s.136

Benedikt XV. byl přesvědčen, že pokud se Itálie spojí s centrálními mocnostmi, které ve válce zvítězí, vznikne tak církvi dostatečný prostor pro celkové upevnění pozice katolické víry ve světě. Aktivní politiku prováděl Benedikt XV. v pobaltí. Navázal řadu diplomatických styků například s Estonskem, Litvou či Lotyšskem. V těchto zemích také vatikánští vyslanci podněcovali protisovětskou činnost.⁵⁸ Papež vyslal v souvislosti s rozsáhlým hladomorem do Ruska zástupce církve. Sovětská vláda si nepřála vyostřit své vztahy s katolickou církví a misi přijala. Vyslanec se však neomezoval pouze na záležitosti týkající se církve, ale shromažďoval zprávy výzvědného charakteru, byl tedy ze země vyhoštěn.⁵⁹

Papež se po válce usilovně snažil o smíření Vatikánu s italským státem. Souhlasil s aktivitou katolíků v politickém životě a následným vytvořením katolické lidové strany, která měla zamezit rozpínavosti komunistů a socialistů.

Neúspěšné byly také kroky Benedikta XV. směřující k účasti Vatikánu na poválečném uspořádání Evropy. Pro papežovy sympatie k Německu ve válečných letech nebylo počítáno s účastí představitelů církve na konferenci ve Versailles. Papež nechtěl akceptovat Versailleskou smlouvu a vytvořenou Společnost národů, což však státníky kapitalistických mocností nijak neznepokojilo. Počítali s podporou papeže v boji proti socialismu, a to bylo směrodatné.

Pro Benedikta XV. byla typická nerovnováha na území vnitřní politiky, která se vyznačovala odlišnými činnostmi. Na jedné straně papež roku 1917 schválil Kanonický kodex odsuzující náboženskou snášlivost, jehož porušení znamená posmrtná muka, na straně druhé zastavil pronásledování modernistů. Přestože se papež výrazně nevyznačoval svou osobností, dokázal držet pontifikát i v tak složitém období lidských dějin. „Byl bezpochyby zkušeným politikem a dokázal ve složitých podmínkách první světové války a v poválečném období ne-li zvýšit autoritu církve, tedy v každém případě ji alespoň uchovat na dřívější úrovni.“⁶⁰ Benedikt XV. zemřel na zápal plic dne 22. ledna 1922.

58. GRIGULEVIČ, s.138

59. LOZINSKIJ, s.293

60. GRIGULEVIČ, s.141 zkontr.citace

6. Meziválečné období

Pius XI. (viz příloha č.4) usedl na papežský stolec dne 6. února 1922 a pontifikát držel téměř celé meziválečné období. Nástupce Benedikta XV. Pius XI., původním jménem Achille Ambrosio Ratti, se narodil v roce 1857 v Desiu u Milána do rodiny textilního továrníka. Poté, co se roku 1879 stal knězem, působil jako bibliotékář Ambroziánské knihovny v Miláně. Od roku 1914 byl ředitelem Vatikánské knihovny v Římě. Značnou pozornost budil svými horskými túrami. Od roku 1919 působil krátce jako nuncius v Polsku, kde vykonával diplomatickou činnost. Z politických důvodů byl však odvolán. O dva roky později ho Benedikt XV. jmenoval milánským arcibiskupem.⁶¹

Nový papež se od prvního okamžiku vyznačoval jako cílevědomý, inteligentní a houževnatý člověk, jenž je pevně spjat s důvěrou v Boha. Z jeho osoby vyzařoval odvážný optimismus a od prvního okamžiku bylo zřejmé, že se jedná o představitele církve s obratným politickým cítěním. Aby získal přízeň svých protivníků, stoupence Pia X., neváhal přijmout jméno Pius XI. Nezapomněl také učinit gesto italské vládě. Poprvé od dob Pia IX. se objevil na balkóně chrámu sv. Petra nad stejnojmenným náměstím, které je již na území italského státu, a požehnal odtud věřícím. Nový papež tak porušil slib poustevnictví, který složil Pius IX., a ukázal, že ke smíru s Itálií je příznivě nakloněn.⁶²

Pontifikát Pia XI. začal v nelehké době. Náboženství procházelo řadou změn a reforem týkajících se nejen celé podstaty, ale i jednoty církve. Zvláštní pozornosti se dostávalo sociální sféře a dělnictvu. Pius XI. tak byl tváří v tvář vystaven novému uspořádání světa, které se zformovalo po první světové válce. Jako velký kritik socialistického zřízení stál nyní na prahu nových zkušeností spojené s obtížemi a konfrontacemi, které byly církvi způsobeny moderními socialistickými státy.⁶³

61. FRANZEN, s.280

62. GRIGULEVIČ, s. 147

63. GELMI, s.264

6.1. Konkordáty katolické církve

Vztahy mezi katolickou církví a většinou evropských států probíhaly na přátelské úrovni. Za dobu trvání pontifikátu Pia XI. tak bylo uzavřeno mnoho dohod a téměř dvě desítky konkordátů mezi jednotlivými státy a Svatým stolcem.⁶⁴ Podle smluvní politiky Vatikánu byl také v roce 1933 uzavřen konkordát s německou říší.

Slovo konkordát pochází z latinského výrazu concordatum, jenž v překladu znamená smlouvu či souhlas. Hlavním principem konkordátu je uzavření úmluvy či ujednání mezi papežským stolcem v čele s představitelem církve a určitým státem. Konkordáty může ve světě uzavírat jen katolická církev. Tato skutečnost je dána tím, že církev má svůj stát, jehož sídlo je ve Vatikánu, a je tak plně uznávanou mezinárodněprávní subjektivitou. Tak jako každá jiná mezinárodní smlouva i konkordát vymezuje práva a povinnosti jednotlivých stran, které mezi sebou na dohodu přistoupily.

„Samotný konkordát se týká osob, institucí a církevního majetku Katolické církve a zpravidla vymezuje práva ohledně svobody vyznání pro Katolickou církev v daném státě i ohledně jejích správních záležitostí. Jedná se většinou o oblast náboženské výuky na školách, duchovní službu v armádě, statut teologických fakult, příspěvek církvi, ale i například zřízení pracovního klidu pro určité náboženské svátky.“⁶⁵

První zmínka o konkordátu pochází z 11. Století. Vznikla sporem mezi papežem Řehořem VII. a římským císařem Jindřichem IV. Příčinou sporu byl boj o investituru. Císař papeže sesadil z apoštolského stolce, papež na oplátku císaře exkomunikoval. Lid žádal Jindřicha IV. o pokoru a císař tak byl donucen pokleknout před papežovým sídlem a ukázat svou podřízenost. Řehoř VII. vzal císaře na milost a po dlouhých

64. MALÝ, s. 255

65. *Konkordát* [online]. [Cit. 2013-04-05]. Dostupné z WWW: <http://apologet.cz/?q=articles/category/20-cirkev-a-politika/id/257-konkordat>.

sporech došlo k uzavření takzvaného Wormského konkordátu. Ten vymezoval vztahy mezi církví a státem. Později byly sjednány další konkordáty, jejichž obsah měl různý význam. Některé zajišťovaly supremaci katolické církve, jiné konkordáty církev naopak omezovaly.⁶⁶

6.2. Pius XI. a fašismus v Itálii

Pius XI. i celá katolická církev byl zapřisáhlým nepřítelem komunistického zřízení. Papež sám byl zuřivým antisovětistou a v socialismu, který se projevoval silným ateismem a netajeným úmyslem zlikvidovat veškerá náboženství. Spatřoval nebezpečí vlastního ohrožení církve a celého světa. Svou kritiku socialismu popsal ve své sociální encyklice *Quadragesimo anno* z roku 1931, kterou vydal v souvislosti se čtyřicátým výročím vydání první sociální encykliky *Rerum novarum*, sepsanou papežem Lvem XIII.

„Stejně jako se od dob Lva XIII. zásadně změnil hospodářský život, změnil se i socialismus, s kterým musel náš předchůdce tolik bojovat. V jeho době představoval socialismus přinejmenším jednotný útvar s jasně vymezeným a uzavřeným systémem učení. Tento socialismus se později rozštěpil na dva směry, které stály ostře proti sobě a navzájem se potíraly. Ani jeden z těchto směrů však neopustil základ společný socialismu, totiž nepřátelský postoj ke křesťanské víře.“⁶⁷

Největší snahou Pia XI. bylo proti komunistickému režimu bojovat a zabránit jeho šíření do dalších zemí. Papež se domníval, že tohoto cíle lze dosáhnout jen ve spojení se silnou mocí. Vítaným spojencem v boji proti bolševismu se stal italský stát spolu s jeho představitelem Benitem Mussolinim. Pius XI. byl hlavou církve jen několik měsíců, když Mussolini převzal politické vedení v Itálii. Katolické církvi se fašistická ideologie propagovaná italským vůdcem zdála být přínosnou, a to jak v rámci sociálně politického

66. *Konkordát* [online]. [Cit. 2013-04-05]. Dostupné z WWW: <http://apologet.cz/?q=articles/category/20-cirkev-a-politika/id/257-konkordat>.

67. *Quadragesimo anno* [online]. [Cit. 2013-04-06]. Dostupné z WWW: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/QuadragesimoAnno.htm.

učení, tak sdílením stejného názoru na komunismus. Papež k tomuto fašistickému diktátorovi pocítoval sympatie a očekával od něj podporu. Mussolini si u představitelů církve vybudoval potřebnou důvěru a respekt tím, že podnikl řadu opatření vzbuzujících ve Vatikánu příznivý ohlas. Jeho vláda nechala zvýšit tresty za urážky týkající se duchovenstva i katolické církve, zvýhodnila plat farářů či souhlasila se zavedením náboženské výuky ve školách.⁶⁸

„Mussolini jako realistický politik si uvědomoval, že katolicismus představuje v Itálii obrovskou sílu, kterou je lépe využít, a ne si ji znepřátelit.“⁶⁹ Potřeboval nutnou podporu katolické Lidové strany v parlamentu, aby si tak zajistil posílení své moci tím, že bude oslabena demokratická opozice. Většina členů Lidové strany však měla protifašistické smýšlení, a tak strana přešla do opozice vůči fašistické diktatuře.

Papežovou prvotní snahou bylo vyřešení římské otázky a uvolnění napětí, které mezi Svatým stolcem a Itálií panovalo. Hledal východisko, které by vedlo ke smíru obou stran. Vhodným uspořádáním vztahů mezi církví a státem se zdály být konkordáty, pomocí kterých by byla realizována smlouva upravující církevní záležitosti.⁷⁰

Italský stát i Vatikán se od roku 1926 ve velké tajnosti aktivně zúčastňovaly rozhovorů a jednání, které by vedly ke konečné dohodě. Církvi šlo především o svobodu v činnostech spojených s náboženskými tradicemi, výchovou svého dorostu v katolických školách, zrušení branné povinnosti duchovních a zajištění svobodné volby biskupských stolců.

Stát si však ponechal právo na uplatnění politického nesouhlasu se zvoleným biskupem. Naproti tomu italský stát po církvi požadoval, aby nezasahovala do politiky, a to za příslibu bránění politické angažovanosti ze strany duchovních.⁷¹

68. GRIGULEVIČ, s.150

69. MALÝ, s.255

70. FRÖHLICH, s.218

71. Tamtéž, s.219

Společná diplomatická jednání nakonec vyvrcholila dne 11. února 1929 Lateránskými dohodami, jež obsahovaly smlouvu o finančním vypořádání, konkordát mezi Itálií a Svatou stolicí a v neposlední řadě také smlouvu o vytvoření suverénního Městského státu Vatikán, jenž měl rozlohu pouhých 44 hektarů. Dohody podepsal kardinál Gasparri a Benito Mussolini, zástupce italského krále, stalo se tak v lateránském paláci. Vatikán uznal Italské království a považoval tak římskou otázku za vyřešenou.

Pius XI. uzavření Lateránské dohody vnímal kladně, vznik nezávislého státu pro něj znamenal jisté osvobození z dobrovolného vězení, přesto se v této souvislosti vyjádřil nelichotivě o nutném a nepatrném vymezení nového státu a města Vatikán. Pro papeže byla důležitá skutečnost, že Svatý stolec získal pevnou právní základnu. „Skončil nouzový stav, kdy sice dobře fungovaly jak mezinárodní styky, tak vnitřní chod vatikánské správy, ale obojí přitom existovalo pouze z milosti Itálie. Co tento soused Vatikánu dosud toleroval, to nyní smluvně zaručil a nadto se zavázal rovněž zajišťovat po technické stránce.“⁷²

Naděje Pia XI., že po uzavření Lateránské dohody se stane katolická církev rovnoprávným společníkem fašistických vlád, vzala brzy za své. K obnově pozice katolické církve nedošlo. Fašisté dali najevo, že nebudou ochotni respektovat veškerou organizační náplň církve. Vůdci ideologie fašismu se ze svazku s katolickou církví snažili profitovat vlastní záměry za účelem získání kontroly a vládní moci.⁷³

Jak docházelo k upevnění fašistického režimu, byl na představitele církve a duchovenstva vyvíjen stále větší tlak. Fašisté se snažili rozpustit katolické organizace a žádali církevní hierarchii o podrobení se jejich ideologii a přijetí jejího zaměření. „Křesťanství sice zaznamenalo některá pozoruhodná vítězství, ale přesto se zdálo, že z těchto konfrontací vyšlo zmatené, s nejistou budoucností, ustupující z mnoha svých tradičních institucí a s hlubokým početním poklesem.“⁷⁴

72. HALAS, s. 308

73. GRIGULEVIČ, s. 164

74. HARRIES, Richard., MAYR-HARTING, Henry. *Dva tisíce let křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-221-2, s.174

6.3. Nástup nacionálního socialismu k moci

Přestože se zdálo, že v Německu je revoluční dělnické hnutí drženo v ústavních mezích, nebylo tomu tak. „Fašistická diktatura v Německu byla nastolena jako reakční východisko z hluboké politické a hospodářské krize, která svou pustošivostí ohrožovala samu podstatu kapitalistického řádu v této zemi.“⁷⁵

Po první světové válce bylo Německo vystaveno nejen zhoršené hospodářské situaci v důsledku plnění závazků o poválečných reparacích, ale čelilo i celkové světové hospodářské krizi. Tato skutečnost otřásla důvěrou v životaschopnost kapitalismu zvláště u dělnické třídy a vyvolala hrůzu z případného ekonomického rozvrácení státu.⁷⁶

Této situace využila nacistická strana v čele s Adolfem Hitlerem (viz příloha č.5) k prosazení svých politických zájmů. V bodech jejich programu zazněly ostře protikapitalistické tóny. Pro německý národ měl volební program nacistů nepochybně svou atraktivnost. Lidová masa zdroj pozitivních a lépe realizovatelných reforem oceňovala. Politické cíle nacistů se formovaly podle toho, co chtěli voliči slyšet. Hitlerovou zvláštností mezi jeho konkurenty byl i samotný název jeho strany, která se nazývala nacionálně socialistická německá dělnická strana, zkráceně NSDAP.

„Cestu této radikální strany provázel teror, krev a hrůza. Vysvětlením tohoto tragického vývoje je nespokojenost více než 6 milionů nezaměstnaných a mnoho dalších milionů trpících nouzí.“⁷⁷ Volby do říšského sněmu v roce 1932 ukázaly, že počet příznivců Hitlerovy strany během posledních let rapidně vzrostl. Svou roli sehrála i skutečnost, že Hitler ve volebních kampaních využíval svou řečnickou schopnost a při svých projevech vyvolával silné emoce, které byly šité přesně na míru posluchačů.⁷⁸

75. KÁRNÝ, s.15

76. Tamtéž, s.16

77. FRANZEN, s.285

78. KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*. Praha : IRIS, 1992. ISBN 80-901268-2-0, s.41

Poté, co se Hitler chopil moci a stal se 30. ledna 1933 říšským kancléřem a jednotil země do jednotné říše, zdálo se být z pohledu církve výhodnější vzdát se již existujících konkordátů sjednocených zemí, jejichž smlouvy tak fakticky pozbyly platnosti, a přistoupit na nabídku úpravy vztahů s Hitlerovou Říší.

Nacistický vůdce ve svém prvním prohlášení ohlásil, že jeho boj je směřován jenom proti anarchismu a komunismu a za svůj prvotní zájem pokládá obnovení základů a síly německého národa. „Vezme pevně pod ochranu křesťanství jako základ veškeré naší morálky, rodinu jako základní buňku našeho národního a státního těla.“⁷⁹

Dne 20. července 1933 došlo v Římě k podepsání konkordátu mezi Vatikánem a Německou říší. Dohodu podepsal kardinál státní sekretář Eugenio Pacelli (o němž bude zmínka později) a německý vicekancléř Franz von Papen. Katolická církev v té době ještě neměla ponětí o záludnosti a proľhanosti fašistické německé politiky.

Konkordát katolické církvi právně podporoval řadu veřejných církevních úkonů, zajistil existenci náboženských škol a zřizování nových, ale také obsahoval pasáž o tom, že duchovní a jiní představitelé katolické církve se musí vzdát jakéhokoliv zastoupení v politice.⁸⁰ Z celkového pohledu mělo jít o obranný konkordát zaručující svobodné vyznání a veřejné projevení náboženských obřadů.

Hitler ve svém oficiálním prohlášení dal najevo svůj pozitivní postoj ke křesťanskému náboženství a poskytl žádané záruky. Nikdo netušil, že konkordát s Německou říší je jen taktický manévr k získání katolických voličů. Ještě v průběhu roku se ukázalo, že skutky nacistů byly v rozporu se sliby dané církvi, a jejich pravým účelem bylo získání křesťanů pro cíle NSDAP a k propagaci nacismu do jiných zemí.⁸¹

79. FRANZEN, s. 286

80. KOLEKTIV autorů. *Kronika křesťanství*. Praha : Fortuna Print, 1998. ISBN 80-86144-23-2, s.398

81. Tamtéž

6.4. Katolická církev a předválečné Německo

Po uzavření dohody začalo docházet k neustálým sporům mezi Svatým stolcem a Německou říší. Jako již tolikrát v historii byla katolická církev opět vystavena tváří v tvář v boji se silným protivníkem. Fašistický fanatismus tím bezesporu byl. Nacisté začali vystupovat proticírkevně a snažili se potlačit svobodu jakékoliv duchovní aktivity. Mládežnické spolky a odbory či výuka náboženství, které spadaly pod ochranu katolické církve, byly zakázány. Školní mládež byla přinucena k organizaci ve sdruženích spadajících pod centralizovaný systém německé vlády.⁸²

Události, jež se v Německé říši odehrávaly, se podobaly diktatuře panující ve fašistické Itálii. „Avšak jestliže se Mussolini neodvážil zpřetrhat s konečnou platností svazky s církví a dával přednost kompromisům před rozkolem, pak německý führer uznával pouze církev, která vykřikuje „Heil Hitler!“ a žádnou jinou.“⁸³

Není pochyb, že Hitler nenáviděl křesťanství, ale stejně tak nenáviděl i židovství. Ve fašistickém zaměření se objevuje rasismus a antisemitismus. První kroky nacistické politiky vedly k pronásledování Židů s konečným cílem tento národ vyhladit. V dubnu roku 1933 byl vydán Árijský paragraf, tj. zákon o obnově úřednictva, vylučující úředníky židovského původu z veřejné služby.⁸⁴

Reakcí proti diskriminačním opatřením byly prosby a stížnosti vysokých izraelských hodnostářů adresované Vatikánu. Jejich žádostí bylo odsouzení antisemitského útoku na stoupence židovské víry. Po zmapování situace přišla od nuncia, vykonávajícího v Německu přátelskou misi, odpověď, ve které hodnotí, že výpady proti židům jsou vládního charakteru a nehodí se jakkoliv zasahovat do rozhodnutí státu.⁸⁵ Nicméně Árijský paragraf byl vládou schválen.

82. MALÝ, s.255

83. GRIGULEVIČ, s.170

84. BESIÉR, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno : Větrné mlýny, 2008. ISBN 978-80-86907-60-4, s.172

85. BESIÉR, s.173

Když selhaly veškeré diplomatické styky mezi Svatým stolcem a vládci německého státu, protestoval Pius XI. vydáním německy psané encykliky *Mit brennender Sorge* (S palčivou starostí), jejíž latinský název zní *Ardenti cura*. Vznikla ve spolupráci s kardinály Eugenia Pacelliho a Michaela von Faulhabera. Encyklika byla zaměřena velmi antinacisticky, proto byla na květnou neděli dne 21. března 1937 čtena v mnoha kazatelkách a kostelech tajně, bez předchozího státního povolení.⁸⁶

Papež v encyklice odsuzuje jednání fašistického Německa, z nerespektování mravních zásad křesťanství i potlačování náboženské svobody, a v neposlední řadě za neustálé porušování konkordátu. V další části encykliky papež upozorňuje na propagandu panteismu, tedy zbožšťování jedné rasy, jež je vyvyšována nad ostatní.

„Kdo nadřazuje rasu, národ, stát, státní formu, nositele státní moci nebo jiné základní hodnoty lidské společnosti – které zaujímají své místo uvnitř pozemského pořádku – nad tuto pozemskou hodnotovou škálu, vyvyšuje je nade vše včetně náboženských hodnot a uctívá je jako Boha, ten převrací a porušuje Bohem daný pořádek věcí. [...] Z totality Božího aktu stvoření plyne totalita nároků stvořitele, jemuž musí být poslušen jednotlivec jakéhokoliv společenství.“⁸⁷

Encyklika u nacionálních socialistů vyvolala nebývalý rozruch. Přestože bylo písemné vyjádření papeže ještě poměrně opatrné, než byl jeho skutečný názor, jejím vydáním byli Hitlerovci zcela zaskočeni.⁸⁸ Označili dokument za zločinný politický manévr s úmyslem poškodit nacionální socialistickou stranu. Německý stát o konflikt se Svatým stolcem nestál, přesto ve své reakci na encykliku obdržel Vatikán varování před otevřením sporu. Z obav před narušováním fašistické ideologie tak bylo mnoho duchovních zatčeno a deportováno do koncentračních táborů.

86. KOLEKTIV autorů. *Kronika křesťanství*. Praha : Fortuna Print, 1998. ISBN 80-86144-23-2, s.398

87. BESIER, s.225

88. BESIER, s.226

K první velké organizované události zaměřené proti Židům byla takzvaná křišťálová noc, též zvaná noc rozbitého skla. Dne 9. listopadu 1938 byly v Německu zapáleny židovské obchody a synagogy. „Příslušníci úderných oddílů však nerozbíjeli pouze výklady. Vnikali do židovských domů, demolovali zařízení a co mohli, to vydrancovali.“⁸⁹ Aktivisté říšského pogromu neváhali i ničit židovské hřbitovy. Více než 25 000 Židů bylo zatčeno či odvečeno do koncentračních táborů.

Představitelé církvi k otázce nacistického teroru vůči Židům zaujali neutrální postoj. Ke zprávám o masových vraždách ve vyhlazovacích táborech se Vatikán na veřejnosti nevyjadřoval. Nepřerušil ani diplomatické styky s Německou říší. Své mlčení později církev zdůvodňovala tím, že svým stanoviskem by pronásledovaným spíše uškodila.⁹⁰

Zdraví papeže Pia XI. se od jeho osmdesátých narozenin v létě roku 1936 začalo zhoršovat. Papež po řadě infarktů trpěl srdečními obtížemi, a vzhledem k jeho zdravotnímu stavu byla omezena i schopnost Vatikánu vyjednávat s německou říší.⁹¹ Přesto se chystal vystoupit na konferenci italského episkopátu u příležitosti desátého výročí lateránských smluv. Začal sepisovat další encykliku nazvanou *Humani Generis Unitas* (O jednotě lidského rodu), jejímž prostřednictvím chtěl dát najevo svůj protihitlerovský postoj a odsoudit jednání představitelů fašismu a nacismu. Dále v ní žádal okamžité zastavení pronásledování Židů.

Papeži nebylo souzeno na konferenci vystoupit. Po těžkém srdečním záchvatu, který ho postihl 9. února 1939, následující den zemřel. Smrt ho zastihla pár měsíců před vypuknutím druhé světové války.⁹²

Nutno zmínit, že encyklika nebyla vydána za života Pia XI., ani za pontifikátu jeho následovníka Pia II. Z Vatikánského archivu byla vyjmuta až po roce 1996, a to na základě opakovaných žádostí o její zpřístupnění.

89. EVANS, Richard J. *Třetí říše u moci*. Praha : BETA, s r.o. 2009. ISBN 978-80-7306-323-8, s.469

90. Tamtéž, s. 402

91. BESIER, s.250

92. GELMI, s.272

7. Druhá světová válka a Pius XII.

Na prahu druhé světové války byl dne 12. března 1939 na svatopetrský stolec s nezvykle malou pozorností světové veřejnosti zvolen bývalý státní sekretář Eugenio Pacelli, který přijal jméno Pius XII. (viz příloha č.6)

Nový papež se narodil dne 2. března 1876 v Římě a zemřel po téměř dvacetiletém pontifikátu dne 9. října 1958 v městě Castel Gandolfo v Itálii. Jeho rodné jméno zní Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli. Pocházel ze známého aristokratického klanu, který ve své dlouhé historii sloužil papežskému dvoru ve velmi významných funkcích. Jeho děd byl vlivný kardinál a zakladatel vatikánského deníku *L'Osservatore Romano*.⁹³

Pacelli studoval na státním Viscontiho lyceu a poté na Gregoriánské univerzitě. Knězem se stal po úspěšném zakončení studií práv a teologie. Sloužil jako referent ve státním sekretariátě, také jako apoštolský nuncius a kardinál státní sekretář.⁹⁴ Podílel se na vzniku lateránských smluv, za což obdržel knížecí titul.

Pius XII. byl vysoce uznáván pro své diplomatické schopnosti a zkušenosti v oblasti světové politiky. Dlouhá léta žil v německém Mnichově, kde působil jako apoštolský nuncius, poté přesídlil do Berlína. Pacelliho Německo učarovalo, pro svou taktost a inteligenci byl uznáván a vybudoval si tak značnou prestiž.⁹⁵

Po svém zvolení papežem stál Pius XII. před těžkým obdobím. V Evropě panovalo napětí způsobené politikou fašistického Německa. Vztahy mezi zástupci katolické církve a nacistickými státy prošly dalším vývojem. Hitlerův postoj ke zvolení nového papeže byl přátelský. Zdálo se, že problematika církve v souvislosti s pontifikátem Pia XII. by ho mohla zajímat.⁹⁶

93. GRIGULEVIČ, s.185

94. GELMI, s.273

95. Tamtéž

96. BESIER, s.254

Došlo k vzájemnému zlepšení vztahů mezi státy a církví. „Ještě není možné posoudit, zda říšské úřady změnilы svou politiku respektu k církvi, takřkajíc jako výraz snahy o novou dohodu prostřednictvím revize konkordátu, nebo jestli nastolily klid zbraní naopak jen proto, aby v tomto mezinárodně kritickém okamžiku nespokojenou církev odklidily z cesty.“⁹⁷

Nový světový konflikt přinášel těžkou zkoušku nejen pro církve. Papež se intenzivně věnoval diplomatické aktivitě a v několika veřejných prohlášeních nabádal k mírovému řešení mezi kapitalistickými státy, aby je orientoval na agresi proti Sovětskému svazu. Snažil se odvrátit vypuknutí světové války.⁹⁸

Svou koncepci k získání zemí a národů pro mír rozvinul ve své vstupní encyklice *Summi Pontificatus* z října roku 1939, kterou prezentoval ve vánočním poselství téhož roku. Podle něj k zajištění trvalého míru musí být brán zřetel na důstojnost každého člověka, kterou spatřuje v univerzálnosti křesťanství a jednotě právního řádu lidské společnosti. Odsoudil rasismus, který je v rozporu s křesťanskou vírou s odkazem na stvoření lidí, jež jsou bez rozdílu Bohem a Kristem milováni, a nelze tak některé vyloučit ze společnosti.⁹⁹

Papež také všemožně apeloval na rozum válčících evropských národů. Uvědomoval si škody, které by válka způsobila, a zdůrazňoval hlavní teze „Mírem nelze nic ztratit, válkou všechno.“¹⁰⁰ Začátkem května 1939 Pius XII. navrhl představitelům vlád Velké Británie, Francie, Polska, Německa a Itálie, aby se vyhnuly jakýmkoliv incidentům, a žádal je o poskytnutí opatření, jež by upravily napjaté vztahy.

97. BESIÉ, s.254

98. LOZINSKIJ, s.297

99. *Summi pontifictus* [online]. [Cit.2013-04-14]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pius_XII.

100. GELMI, s.275

I když byly mírové iniciativy Pia XII. nezanedbatelným diplomatickým aktem o smíření, k propuknutí druhé světové války zabránit nedokázal.

„Hitler dal přednost válce před mírovým řešením konfliktních problémů mezi německou říší a většinou evropských zemí. 1.září 1939 německá vojska věrolomně napadla Polsko. Druhá světová válka začala.“¹⁰¹

Svatému stolci bylo po skončení války vytýkáno, že papež v otázce opatření proti Židům, zejména k holocaustu, zvolil zdrženlivost a mlčení. Pius XII. tak byl vystaven nespravedlivému útoku a kritiky. Nelze však opomenout, že ještě v průběhu války byly papežovou zásluhou zřízeny pomocné organizace a charity, aby pomohly lidem strádajícím v důsledku války.¹⁰²

„Jedním z předpokladů zachování míru je důkladné prostudování historických lekcí, střízlivé hodnocení sociálně-politického smyslu uplynulých let.“¹⁰³ Je nesmyslné řešit konflikt válkou. Kdo nepochopil smysl minulosti, je nutně odsouzen k tomu, že ji znovu prožije.

101. GRIGULEVIČ, s.191

102. LOZINSKIJ, s.276

103. BEZYMENSKIJ, Lev. *Tajnosti třetí říše*. Praha : Lidové nakladatelství, 1980. ISBN 26-045-80, s. 310

8. Závěr

Díky této bakalářské práci je patrné, jakým směrem se vyvíjelo křesťanství, které bylo od svého počátku vystaveno nepříznivým podmínkám. Církev si během svého vývoje prošla obdobím velkého rozmachu, ale i částečné ztráty získané moci.

V jedné z nejsložitějších situací celé historie se ocitl vztah mezi katolickou církví a evropskými státy ve 20. Století, kdy svět zmítaly gigantické války. Hlavy církve tak měly v době svého pontifikátu nelehkou pozici. V období válečné vřavy se Vatikán snažil stabilizovat a zmírnit válečné běsnění mírovými jednáními.

Katolická církev musela v rámci bezpečí všech věřících podstoupit řadu ústupků vůči válečným mocnostem, ale i vlády nepřátelených zemí byly z důvodu silné pozice křesťanství donuceny k nemalým kompromisům.

Před vypuknutím první světové války seděl na svatopetrském stolci Pius X. I když svět zatím neočekával žádný válečný konflikt, stál papež před vyřešením různých církevních záležitostí, které se týkaly zejména práv a celkové obnovy církve. Složitá politická situace měla vliv i na úpravu vztahů mezi katolickou církví a mocenskými státy.

Nesnadný úkol měl i nástupce Pia X. papež Benedikt XV., jehož pontifikát začal téměř současně s první světovou válkou. Katolická církev čelila tlaku, jenž byl vyvolán konfliktem evropských zemí. Nebylo tedy divu, že se církev snažila poskytnout naději všem věřícím a udržovat zdroje duchovních morálních hodnot. V průběhu války se veřejnost obracela ke křesťanskému náboženství, ve kterém spatřovala zdroj útěchy a spásy.

První světová válka znamenala pro celé lidstvo období velkého utrpení. Nejenže přinesla smrt milionů lidí, ale také doživotní trauma přeživších. Mnoho vojáků se z války vrátilo s trvalými následky a s psychickými problémy se potýkaly také matky a ženy, které se vyrovnávaly s odchodem mužů do války. Evropa se vzpamatovávala i s hospodářskými důsledky války, které později vedly k celkové ekonomické krizi.

Benedikt XV. se snažil bojovat o světový mír prostřednictvím sestaveného mírového plánu, který obsahoval sedm bodů, jež by vedly k projednávání mírové otázky, případně k ukončení válečného stavu. Jeho snaha však nebyla korunována úspěchem. Znesvářené státy mírovou nótou posuzovaly jako nevýhodnou. Podle církevního protokolu si Benedikt XV. za války zachovával neutralitu. Papež byl výborný diplomat a politik. Prosazoval katolickou víru i do porevolučního Ruska, za což byl dosti kritizován.

Téměř celé meziválečné období byl hlavou katolické církve papež Pius XI. Byl znám svou cílevědomostí a houževnatostí, čehož využil při smířlivém politickém jednání s Itálií. Za jeho pontifikátu vznikly konkordáty, jejichž cílem bylo zajištění mírových podmínek mezi církví a velmocemi.

Nejvýznamnějším dohodou se bezpochyby stal Říšský konkordát uzavřený s nacistickým Německem.

Papež také musel čelit prosazování diskriminačních a protináboženských zákonů, které v té době vydávali nacisté. V souvislosti s nástupem politických stran k moci, propagující převážně netoleranci, jako je fašismus či nacismus, papež reagoval vydáním několika encyklik, ve kterých tyto režimy odsuzuje.

Vypuknutí druhé světové války již z Vatikánu sledoval nový papež Pius XII. Přestože byl pro své vynikající politické zkušenosti na apoštolský trůn poměrně rychle zvolen a následně se snažil zastavit diplomatickými kroky hitlerovské běsnění, nebylo v jeho moci zabránit nastolení válečných bojů.

Stejně jako jeho předchůdce Pius XI. pokračoval papež Pius XII. ve vydávání encyklik, jimiž kritizoval stávající politický režim.

Největší kritiku široké veřejnosti si Pius XII. vysloužil svým mlčením k otázce holokaustu. Bylo mu vyčítáno, že neprovedl dostatečné kroky k záchraně židovského národa. Otázkou je, zda byla pomoc Židům v jeho moci a zda právě mlčením nezpůsobil daleko menší ztráty na lidských životech tohoto obyvatelstva.

Je důležitým faktem, že obě světové války jsou dodnes tématem k zamyšlení. Tato práce by nemohla vzniknout bez zpřístupnění vatikánských archivů, otevřených teprve v nedávné době. Díky této skutečnosti je možné nahlédnout do dokumentů, získat užitečné informace a odpovědět na otázky přinášející svědectví o doposud hluchých a nepoznaných míst historie Vatikánu, a to nejen ve válečném období.

Tvorba této bakalářské práce je pro autorku cenným přínosem, neboť vztah křesťanství v dějinách lidstva v souvislosti s politickým vlivem je velmi úzce propojen a je i v dnešní době stále velmi komplikovaným tématem.

9. Seznam literatury

9.1. Knižní zdroje

BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno : Větrné Mlýny, 2008. ISBN 978-80-86907-60-4

BEZYMENSKIJ, Lev. *Tajnosti třetí říše*. Praha : Lidové nakladatelství, 1980. ISBN 26-045-80, s. 310

EVANS, Richard J. *Třetí říše u moci*. Praha : BETA, s r.o. 2009. ISBN 978-80-7306-323-8, s.469

FRANZEN, August. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-082-3

FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-268-3

GELMI, Josef. *Papežové*. Praha : Mladá Fronta, 1994. ISBN 80-204-0457-0

GILBERT, Martin. *Dějiny dvacátého století 1900-1933*. Praha : Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-401-7

GRIGULEVIČ, Iosif Romualdovič. *Papežství 20. Století*. Praha : Svoboda, 1981. ISBN 25-119-81

HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-034-9

HARRIES, R., MAYR-HARTING, H. *Dva tisíce let křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-221-2

HONZÍKOVI, Miroslav, Hana. *1914/1918 Léta zkázy a naděje*. Praha : Panorama, 1984. ISBN 11-070-84

JINDRA, Zdeněk. *První světová válka*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. ISBN 14-557-84

KARNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Praha : Libri, 2000. ISBN 80-7277-027-6

KÁRNÝ, Miroslav. *Tajemství a legendy třetí říše*. Praha : Mladá Fronta, 1983. ISBN 23-027-83

KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus*. Praha : IRIS, 1992. ISBN 80-901268-2-0

KOLEKTIV autorů. *Dějiny zemí koruny české*. Praha : Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1

KOLETIV autorů. *Kronika křesťanství*. Praha : Fortuna Print, 1998. ISBN 80-86144-23-2

KÜNG, H. *Malé dějiny katolické církve*. Praha : Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-770-7

LOZINSKIJ, S.G. *Dějiny papežství*. Praha : Horizont, 1989. ISBN 80-7012-000-2

MALÝ, Radovan. *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská s.r.o, 2001. ISBN 80-7266-083-7

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky XX. Století*. Praha : Plus, 2011. ISBN 978-80-259-0068-0

WARNER, Philip. *První světová válka*. Ostrava : OLDAG, 1997. ISBN 80-85954-28-1

WESTWELL, Ian. *První světová válka den po dni*. Praha : Columbus, 2006. ISBN 80-7249-194-6

WINTER, J.M. *První světová válka*. Praha : Mladá Fronta, 1990. ISBN 80-204-0520-8

9.2. Internetové zdroje

Konkordát [online]. [Cit. 2013-04-05]. Dostupné z WWW:
<http://apologet.cz/?q=articles/category/20-cirkev-a-politika/id/257-konkordat>.

Quadragesimo anno [online]. [Cit. 2013-04-06]. Dostupné z WWW:
http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/QuadragesimoAnno.htm.

Summi pontifictus [online]. [Cit. 2013-04-14]. Dostupné z WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Pius_XII.

10. Resumé

První část této bakalářské práce přibližuje počátky křesťanské církve a vznik papežství. Zabývá se též vývojem katolické církve v historických souvislostech. Další část této práce popisuje období před první světovou válkou, kdy byl zvolen reformátor papež Pius X. Popisuje jeho obavy při nástupu modernismu a strachu z rozkladu církve, neboť ta považovala vědu za svého nepřítele. Zmiňuje konec habsburské říše, vznik českého státu a církev na pozadí vznikajícího ideálu demokracie a parlamentních systémů. Vatikán si po Piovi X. zvolil diplomatického Benedikta XV. a ve válečném konfliktu nastolil zachování neutrality. Tento papež usiloval o mír, a proto vypracoval takzvanou mírovou nótu. Přestože byla mocenskými stranami zamítnuta, křesťanská církev se nejen tímto aktem stala poprvé v historii obhájcem míru, lidství a všech věřících. Závěr bakalářské práce patří popisu boje katolické církve s nastupujícím fašismem a nastiňuje období pontifikátu papeže Pia XII.

Summary

The first part of this thesis approaches the beginning of The Christian church and the emergence of the papacy. It also deals with the development of The Christian church in historical context. The next part describes the period before the World War I, when the reformer Pope Pius X. was elected. It describes his concerns of incoming modernism and the fear of the decay of The Church, because it considers science as its enemy. It mentions the end of Habsburg Empire, the birth of Czech state and The Church in the background of nascent democracy and parliamentary systems. After Pius X., Vatican elected the diplomatic Benedict XV. and established a maintaining neutrality in the war conflict. This Pope strove for peace and therefore he developed so-called peace note. Notwithstanding it was rejected by the parties of power, The Christian church has not only by this act become an advocate of peace, humanity and all believers for the first time in its history. The conclusion of this thesis is the description of the fight of The Catholic Church with the emerging fascism and it outlines the pontificate of the Pope Pius XII.

11. Seznam příloh

- Příloha č. 1 – Fotografie papeže Pia X.
- Příloha č. 2 – Fotografie arcivévody Františka Ferdinanda d'Este
- Příloha č. 3 – Fotografie papeže Benedikta XV.
- Příloha č. 4 – Fotografie papeže Pia XI.
- Příloha č. 5 – Fotografie a podpis Adolfa Hitlera
- Příloha č. 6 – Fotografie papeže Pia XII.

12. Přílohy

Příloha č. 1

Papež Pius X.

Zdroj : <http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:PiusXII12.jpg>.

Příloha č.2

Arcivévoda František Ferdinand d'Este

Zdroj : http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Franz_ferdinand.jpg.

Příloha č.3

Papež Benedikt XV.

Zdroj : http://www.katopedia.cz/index.php?title=Benedikt_XV.

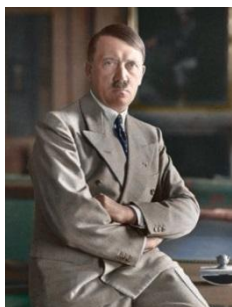
Příloha č.4

Papež Pius XI.

Zdroj : http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Pius_XI_after_Coronation.jpg.

Příloha č.5

Adolf Hitler

Zdroj : http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Hitler_recoloured.jpg

A black and white image of Adolf Hitler's handwritten signature, written in a cursive style.

Hitlerův podpis

Zdroj : http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Hitler_Signature2.svg.

Příloha č.6

Papež Pius XII.

Zdroj : <http://cirkev.wordpress.com/2010/01/19/velky-papez-pius-xii-o-krok-blize-blahoreceni/>.